

Eötvöst, amivel mély szentimentalizmusát akarták jellemezni. És mi csaknem egy évszázad távlatából úgy érezzük, hogy erre a megfeszítő jelzőre kellene törekedni korunk politikusainak:

„Ki szolgát akar, az nyomja el az ember természetét, nyomja el a szívnek nemes gerjedelmeit, az észnek hatalmát, mindent, mit Isten kebleinkbe nagyot és hatalmast teremtett...“

s ezzel is dokumentálta, hogy a *szív*, az *értelem* és a *szociális belátás* embere. Ezt hirdette írásban, ezt valósította meg kultúrpolitikájában, erre az elhivatásra nevelt szuggesztív erővel embereket, ezen az úton vezette a magyarságot az igazi Európába. Nem rajta múlt, hogy ez neki egészen nem sikerül. De a mi mulasztásunk, ha még mindig nem tanultunk Eötvöstől.

Kemény Gábor.

Kisebbségi nyelvű oktatásunk jogforrásai és irodalma.

Gróf Széchenyi István egyik jövőt feltáró meglátásában — amelyet egy hazánkban járt angolnak levéltöredékéből „vett“ — egy évszázaddal előre vetítette mindazt, ami azóta történt, s aminek különösen a mi nemzedékünk lett cselekvő-szenvedő részese. Tanítása szerint „most a különböző nyelvek azok a nagy határok, melyek a nemzeteket egymástól elválasztják, s megóvják egyéniségüket és létüket, mint nemzetekét. Folyók, hegyek, tengerek mind semmik, az egyesülésnek megannyi hidjai. *Nyelvek az igazi védfalak.*“

Való igaz, hogy napjainkban és különösen itt Közép-Európában a nyelvkérdés, a nemzeti kisebbségek ügye annyira életbevágó kérdés, hogy abban nemcsak a közvetlenül érdekelteknek, hanem főképen és elsősorban a köznevelés intézőinek és munkásainak kell tájékozottaknak lenniök.

A kisebbségi ügykörben való tájékozódás megkönnyítése végett történeti áttekintésben bemutatjuk kisebbségi nyelvű oktatásunk jogforrásait, valamint a kisebbségi kérdés irodalmának azt a részét, amelyhez vidéki állomáshelyeken is könnyen hozzá lehet férni.

Mivel a kisebbségi kérdés alakulásának hosszmetzetben való látása feltételezi a történelmi háttérnek ismeretét, azért ebből a szempontból is nagyon kívánatos az új magyar történetírás minél alaposabb tanulmányozása.

A Magyar Törvénytár első kötetének — bár királyi szentesítést nem nyert, — Verböczi István Hármaskönyvét tekintjük. A mohácsi vész korának nagy jogásza ennek élére Szent István intelmeit (a *Decretum liberprimus*-t) tette. E ténykedésében egyfelől a honalapító nagy király iránti, már akkor több évszázados tisztelet és a hagyományokat értékelni tudó történeti érzék nyilatkozott meg, másfelől az a szándék, hogy az eddigi szokásjog tételes joggá legyen, s így a joggyakorlatot a jövőre nézve is irányítsa.

A Szent Imre herceghez intézett intelmeknek 6. fejezete szól a külföldiek befogadásáról és a vendégek tartásáról. Az intelmek 19 fejezete között nincs még egy, amelynek intelmeit kivétel nélkül úgy be-tartották volna összes királyaink, mint azokat, amelyek idegenek befo-gadására vonatkoznak. Ennek tudható be, hogy akkor, amikor a Nyugat népeinek öntudata nemzeti nyelvük és irodalmuk révén kialakult, ná-lunk az 1777. évi (I.) Ratio Educationis, nemcsak a latint, hanem még a német nyelvet is a honfoglaló, országalapító és államfenntartó magyar-ság nyelve elé helyezte. Nemzeti ébredésre volt szükség, hogy eleink az 1792: VII. tc.-ben kívánni tudják a magyar nyelv tanítását, s ezt az 1805: IV. tc. 5 szakaszában újból megsürgessék. Mindkét intézkedés csak annyiban bizonyult eredményesnek, hogy az 1806. évi (II) Ratio Educationisból kimaradtak a németesítő törekvések.

Gróf Széchenyi István és kiváló kortársai államférfiúi munkálko-dásának eredményeképpen az 1840: VI. tc. gondoskodni kívánt még arról is, hogy „a magyar nyelv tudása a véghelyeken is gyarapíttassék.” Sőt ezen túlmenően, maga a király, az 1844: II. tc.-ben, egy hozzáírt pontban, a magyart kívánta a közoktatás nyelvévé tenni. Ennek 150—200 évvel előbb — megfelelő köznevelési szervezettel, — fogana-tot lehetett volna szerezni. Akkor azonban még senki sem gondolt rá. A XIX. század közepén viszont már szó sem lehetett róla. Széchenyi 1842-i akadémiai beszéde, amelyben óvta kortársait a túlzó, tüzzel-vas-sal való magyarosítástól: az ország nemzetiségi viszonyainak önámítás-tól ment ismeretén alapult és magyarságféltő fajszeretetéből fakadt. A törvény magyarosító rendelkezésének végrehajtását különben meg sem kísérelték; ellenben a Bach—Thun-féle németesítő hullámmal tényleg el akarták nyelni az egész magyarságot.

A kiegyezésben önrendelkezési jogát visszanyert magyarság való-sággal külön-külön békeszerződéseket kötött az 1868: IX. és XXX. tc.-ben a hazai szerbséggel és románsággal, az 1876: XII. tc.-ben pedig az érdeleyi százsággal. Többi nemzetiségünkkel szemben nem volt szük-ség hasonló jogszabályozásra, mégpedig azért, mert svábságunk és tót-ságunk a szabadságharcban velünk vértett; az 1868: XLIV. tc. egész Európában először biztosította a magyar államnemzettel való egyenjo-gúságukat, az 1868; XXXVII. tc. pedig 58.-§-ában úgy rendelkezett, hogy: „Minden tanköteles a maga anyanyelvén nyerve az oktatást, amennyiben az a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike.” Az 1879: XVIII. tc. ezt csak annyiban egészítette ki, hogy a nem magyar tannyelvű népoktatási tanintézetekben megkívánta a magyarnak mint államnyelvnek a tanítását, amit ma mindenki magától értetődőnek tart és a páris környéki szerződések is aláírnak. A természetes asszimiláció meggyorsítása körül történhetek és történtek egyéni túlbuzgóságból és népközömbösségből eredő túlkapások; ezek azonban nem hozhatók egy nevezőre az utódállamok körmönfontan kegyetlen eljárásával. Nemcsak azért, mert ezek kisebbségeiket a másod- és harmadrendű állampolgár-ság emberméltóságot sértő helyzetébe kényszerítették; hanem azért sem, mert nálunk önként adott jogok és önként vállalt kötelességek szórva-nyos és kölcsönös összezavarásáról, egyoldalú magyarozatáról volt csu-

pán szó; a trianoni határokon túl pedig az igényelt területek elnyerésének feltételeképen vállalt köteleességekről. S ha valamelyik nemzetiségünk joggal- jog nélkül panaszkodhatott reánk, mi sokszorosan hatványozott mértékben sérelmezhattuk a volt közös hadsereg idegen, sőt magyarellenes szellemét.

A magyar államnyelvnek tantárgyszerű tanítása különben olyan lassan terjedt kisebbségi tannyelvű iskoláinkban, hogy az 1907: XXVII. tc. 19. §.-ában a fizetéskiegészítő államsegélyt ennek sikerétől kellett függővé tenni. Az államsegélyezési rendszerre való áttéréssel egyúttal maga az állam akasztotta meg az állami iskolák számának gyarapodását, mert a szó szoros értelmében betömte az államosítási mozgalomnak helyi és egyéni szükségletekből fakadó erőforrásait. Sőt az 1914. évi 1797. eln. számú vkm. rendelet megengedte, hogy a hitoktatás minden népiskolában — az államiakban is! — anyanyelven történjék. S ugyancsak 1914-ben jelent meg a vkm. 114.000 számú utasítása, mely szerint a tanulók anyanyelvét az állami iskolákban is fel kell kiegészítő nyelvként használni, amennyiben a szülők kívánják, tantárgyként is tanítani kell.

Ez volt a helyzet a világháború kitörésekor.

Nincs nép, mely a hit, a krisztusi szellemben való nevelés érdekeit oly nemzeti önmegtadással határos önfegyelmezettséggel és áldozatkészséggel szolgálta, mint a magyar. Ebben is és ma is Szent István intelmeit követjük.

Egy német monográfia-gyűjtemény egyik szerzője azt állítja, hogy alig egy évtizeddel a szabadságszeretettől sugallt nemzetiségi törvényünk szentesítése után a kormány visszafojtott elszántsággal egész Magyarország számára magyarra állította be a művelődés iránytűjét.¹⁾

Szerinte ennek a kultúrpolitikának iratlan 1. §-a így hangozhatott volna: Szent István koronájának birodalmában csak egy nyelv uralkodik. A módot, — olvashatjuk ugyanott (162—163. l.), — amelyet a kívánt cél elérésében alkalmaztak, kétségtelenül bölcsen választották meg. Mindenekelőtt ki kell emelni, hogy a magyarok megvetették a nem magyar néprészek gazdasági vagy politikai megkárosításának eszközét. Ez nagyon tisztességes dolog volt. (!) Különösen a magyarországi németeknek sohasem volt ebből a szempontból okuk a panaszra. A magyar politikusok attól is állandóan idegenkedtek, hogy valamelyik népcsoport nyilvános, vagy magániskolai oktatását törvényben tilalmazzák, szöges ellentétben a mult és jelen sok más országának gyakorlatával. A módszer — szerinte az volt, hogy egyre több magyar tanítást kívántak, úgy, hogy a nem magyar tanítás magától szorult egyre szűkebb térre.

Abban tökéletesen igaza van a szerzőnek, hogy hazánkban nem is tudták a nemzetiségek, hogy mi a népkisebbségi sors. Az idegen eredet senkire nézve sem jelentett hátrányt; sőt, ha — anyanyelve mellett — megtanulta az állam nyelvét is, gyakran fajmagyarokkal szemben is előnyben részesült.

¹⁾ *Das Deutschtum im Ausland*. Monographiensammlung. Herausgegeben von Dr. Karl Bell. Deutscher Buch- und Kunstverlag William Berger, Dresden. — A. 1. Ungarn.

A nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvényünk — a liberális individualizmus jegyében — az egyes nemzetiségi polgároknak biztosít ugyan jogokat; azonban a görög-keleti egyházaknak, valamint a szászoknak külön közbizleti testületekbe való megszervezésével, továbbá Horvát-Szlavonországnak és Dalmáciának széleskörű önkormányzat révén való hozzájuk társításával a legeslegfrissebb autonómiákat is 70 esztendővel megelőzte. Nemcsak reánk, hanem Európára nézve is sok minden kedvezőbben alakult volna, ha a párizskörnyéki szerződések megszövegezésénél hajlandók lettek volna a magyar jogalkotásokat tekintetbe venni. Joggal állítja Baranyai Zoltán, hogy ebben az esetben nem lett volna fogyatékos ezen szerződések tartalma és szövegük is világosabb lenne. Ezen alakjukban azonban nemcsak eltérő magyarázatra nyújtanak lehetőséget, hanem a bennük foglalt rendelkezések kijátszására, sőt semmibevevására is.

A magyar művelődés irányítója azzal, hogy a latinról magyar alapra helyeztetett, nem vesztette el érzékenységét az egyén emberi méltósága és az emberiség eszméje iránt. Ezt világosan mutatja Szilágyi Dezsőnek az 1896-i milleniumi hódoláson tartott beszéde. „... Századok tapasztalása mutatja, hogy a földön csak egy erős és egységes állam képes feladatának megfelelni. Az állam és a politikai nemzet egysége fenntartó erő. Sem ez, sem a hazafiság nem követelik a Magyarországon létező különböző nemzetiségek elenyészését; amit az megkíván, az abban áll, hogy hűséggel a magyar állam iránt, mindenki törekvése a haza határain belül maradjon és munkájának és érzéseinek legnemesebb részét mindenki a haza érdekeinek és céljainak szentelje...“ Ebből nyilvánvaló, hogy a „visszafojtott elszántság“ nem magyar részről érvényesült.

Népoktatási a'aptörvényünknek a tanítás nyelvére vonatkozó rendelkezését a végrehajtás során annyira betűszerinti értelmében vették, hogy az 1869. évi szeptember 15-én kiadott „Tanterv a népiskolák számára“ csak „Anyanyelv“-et ír elő s ennek három ágát így állapítja meg: a) Beszéd- és értelemgyakorlatok, b) írás és olvasás, c) anyanyelvtan. Az 1877. évi augusztus 26-án életbe léptetett második népiszkolai tantervünk a „Szükséges tudnivalók“-ban pedig így rendelkezik: „... 4.) Mind az iskolai hatóságok, mind a tanítók felhivatnak, hogy az elemi népiskolában a tanítás fősúlyát: a) az anyanyelvbéli oktatásra fektessék...“

Az „Ungarischer Schulbote“ ezt német fordításban is közölte s ez külön füzetben is megjelent.²⁾ A fordító és kiadó ezzel hazánk hazafias érzelmű német tanítóinak, illetőleg iskoláinak kétségen kívül igen hasznos szolgálatot tett, amiről a Néptanítók Lapja akkori megállapítása győző meg. E szerint, — főleg az erdélyi szász tanítók köreiben, — csaknem hihetetlen és megfoghatatlan tudatlanság uralkodott a magyar közoktatásügynek mindennemű hivatalos és nem hivatalos életmozgataira nézve. Annyira, — olvassuk — „hogy minden paradoxon nél-

²⁾ Lehrplan für die Volksschulen Ungarns. Herausgegeben, bevorwortet und mit erläuternden Anmerkungen versehen von Jos. Rill.

kül állíthatnók, miszerint az erdélyi szászok tanügyi tekintetben egészen és kizárólag Porosz- és Szászországban élnek. A haza elvárhatná azoktól, akik a magyar hazának annyi jótéteményében részesültek és részesülnek, hogy német nyelven a magyar hazafias népművelődést eszközöljék.“ Nem ok nélkül kérte tehát a világháború idején gróf. Tisza István miniszterelnöki minőségében a csanádi püspököt, hogy óvja derék bánáti sváb hiveit az erdélyi szászok befolyásától.

A nekünk tulajdonított „elfojtott elszántság“-ot a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben című 1879. évi XVIII. t.-c.-ben is hasztalan keressük. „Szükséges lévén, hogy a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének elsajátítására minden állampolgárnak kellő mód nyujtassék, e végből a következő intézkedések-állapíttatnak meg: 1. §. A tanítóképző intézetekben a magyar nyelvet tanítani kell. 2. §. 1882. június 30-ától kezdve magyarul nem tudó tanító nem alkalmazható. 3. §. A magyar nyelv az összes bármennemű nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezennel felvétetik.“

Ezen intézkedések végrehajtását figyelve, kimutatható, hogy pl. 1894/95-ben nem magyar tannyelvű tanítóképző-intézeink 280 oklevelet adtak ki, s ezekből 66-ban nem szerepelt a magyar nyelv tanítására jogosító képesítés. Azok közül pedig, akik ezt a képesítést is megszerzték, a legtöbb nem tudott magyarul. 1898-ban olyan tanítónk volt ekkor állásban, aki keveset, illetőleg semmit sem tudott magyarul. Ez a magyarázata annak, hogy még 1906-ban is 1457 olyan népiskola működött hazánkban, amelyben az állam nyelve teljességgel ismeretlen volt. Az „elfojtott elszántság“ tehát nyilvánvalóan nem a magyarság részéről, hanem épp ellenkezőleg, a magyarsággal szemben érvényesült. Ugyanezt láthatjuk a sokszor hánytorgatott 1907. évi XXVII. t.-c.-ből is. 18. §-ának (2) bekezdése a tanítás nyelvére nézve, 19. §-a pedig a magyar nyelv tanításáról intézkedett, oly módon, hogy abban a legcsekélyebb jogfosztás sincs. Sőt a fizetéskiegészítéssel államszolgálati rendszeresítésével törvényhozásunk maga akasztotta meg az iskolák államosítására irányuló törekvéseket. Sem az 1908. évi 12.323. számú körrendelet, sem az 1910. évi 80.000 számú rendelettel életbe léptetett „Tanítási ter-“ nem sértette a népiség elvét. Az 1914. évi 1797. eln. számú rendelet pedig megengedhetőnek tartotta, hogy a hitoktatás minden népiskolában (tehát az államiakban is!) anyanyelven történjék. Ezzel, — fentemlített szerzőnk szerint, — „a magyar kormány nemcsak a mult egyik taktikai hibáját tette jóvá, hanem azt is kifejezésre juttatta, hogy a vallás és erkölcs érdekeit a politikai célok elé helyezi. Bármilyen erősen szorgalmazta a budapesti kormány a magyarosítást, mégis fejet hajtott a vallás-erkölcsi élet magasabb joga előtt. Adassék tisztelet az ilyen érzületnek!“ (i. m. 164. l.)

Az 1914. évi 114.000 számú utasításból ugyanez a szerző és mindenki meggyőződhetett volna arról is, hogy ez a főhajtás a népiséget és anyanyelvet védő természetjognak is szólt. Ennek értelmében a tanuló anyanyelvét az állami népiskolákban is fel kellett használni kisegítő nyelvként s ott, ahol a szülők kérték, gondoskodni kellett annak tantárgyszerű tanításáról is.

Az 1919. évi 4044. M. E. számú kormányrendelet újból biztosította idegen nemzetiségű honfitársaink egyenjogúságát. 12., 13. és 14. §-ának intézkedéseit a V. K. M. 1919. évi 209.494. számú rendeletében foganatosította. A Trianonban ránk erőszakolt szerződés becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. (egyetlen gyászkeresztes) t. c.-ünk 58. és 59. §-a tehát hazánkban nem teremthetett új helyzetet. Eleitől fogva és a maga szántából többet adott a magyar nemzet az állam idegen eredetű polgárainak, mint amennyire a nemzetközi jog nevében kötelezhették.

Ezen két §-ban foglalt rendelkezések végrehajtására adták ki az 1923. évi 4800. M. E. számú kormányrendeletet, amelynek 18. §-a vonatkozott a népoktatásra. Ennek alapján rendelte el a V. K. M. az 1923. évi 110.478. számú rendeletben az a), b) és c) típusú kisebbségi népiskolák létesítését, biztosítván a szülők számára az ezek között való választás jogát. Az 1924. évi II. t.-c. pedig gondoskodott a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról is. 1925-ben a 61.784. VIII. a. szám alatt pedig kiadásra kerültek a megfelelő óratervek, valamint az utasítások a két nyelv (anyanyelv és államnyelv) használatára és a csendes foglalkozásokra nézve.

1935. óta a 11.000. M. E. számú kormányrendelet újból rendezte a kérdést és bevezette az egységes rendszerű kisebbségi oktatásra való áttérést az egész vonalon. Ennek végrehajtásáról szól az 1936. évi 760. eln. számú V. K. M. rendelet. Az 1937. évi 115.085. IX. számú rendelet pedig védi az egységes kisebbségi oktatást kívánó szülői elhatározások szabadságát. Az ennek megfelelő tantervet az 1938. évi 111.100. IX. számú rendelettel léptették életbe. A kisebbségi iskolák tanítóinak megfelelő átképzéséről eleitől fogva gondoskodás történik s ennek mind alaposabbá válását a tanítóképzésről szóló 1938. évi XIV. t.-c. 24. §-a is biztosítja.

Kisebbségi nyelvű népiskolai oktatásunk jogforrásaiból tisztán folyik a népiséget tápláló magyar élet vize. Ezen kérdés irodalmából pedig, — amelyről más alkalommal adunk majd összefoglaló áttekintést, — ugyancsak az tűnik ki, hogy — ha a klasszikus korban csak Spár-tában volt érdemes megöregedni, — akkor a jelenkorban hazánk volt az az európai ország, ahol érdemes volt az idegen eredetű állampolgárnak is élni:

Váradi József.

Mezőgazdasági szakoktatásunk fejlődése és a közjólét.

A nevelés kérdéseivel foglalkozva világosan felismerjük benne a vallás kialakító hatását. A régmúlt idők felfogása egymástól elválaszthatatlannak tartotta a kettőt, épen ezért a nevelők leginkább papok voltak. A túlnyomóan szellemiekkel foglalkozó papság kora gondolatvilá-